

ŽILVINĖ GAIŽUTYTĖ-FILIPAVIČIENĖ

Vilniaus dailės akademija

ORIENTALIZMO PATIRTIS ANKSTYVOJOJE MALRAUX KŪRYBOJE

The Orientalistic Experience in Early Malraux's Novels

SUMMARY

In this article the main attention is paid to the early novels of French writer, art historian A. Malraux (1901-1976). The article deals with 2 novels: "Temptation of West" (1926) and "The Royal Way" (1930). The first of them explored the parallels between Eastern and Western culture. The work was set on the early stages of the Chinese revolution and focused on the exchange of letters between a young European and a young Asian intellectual. The second novel set in the Indochinese jungle. The book was largely a dialogue on death; it was one Malraux's main themes. This oriental experience of writer and absorbed oriental culture formed the original conception of museum without walls, which is like a museum in the mind, comprising the art of past centuries and civilizations.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariama įvairiapusės asmenybės – garsaus XX a. prancūzų rašytojo, egzistencialisto, meno filosofo ir pasaulinės kultūros paveldo puoselėtojo André Malraux (1903–1976) ankstyvoji literatūrinė kūryba, atskleidžiami orientalizmų atspindžiai joje. Komparatyvistinė Malraux meno filosofija ir *įsi-vaizduojamo muziejaus* idėja paliko gilų rėžį XX a. humanistikoje ir pavertė jį viena reikšmingiausių meno filosofijos figūrų, padėjusių suvokti neeuropinių civilizacijų vertę bei eurocentrinių nuostatų ribotumą, išryškinti pagrindines tarpcivilizacinių įtakų, įvairių meno stilių bei formų migracijos kryptis. Ankstyvuojū Malraux dvasinės raidos laikotarpiu, 3-jame dešimtmetyje, parašytų romanų nagrinėjimas leidžia atskleisti komparatyvistinės meno filosofijos atsiradimo prielaidas ir pagrindinių, išsiskleidusių vėlesniuose tekstuose, idėjų ištakas. Gilus autentiškų meno reiškinių pažinimas suformavo savitą Malraux meno teoriją, tyrinėjančią ne tik konkrečias meno problemas, bet platesnių civilizacinių apibendrinimų.

RAKTAŽODŽIAI: André Malraux, orientalizmai, meno filosofija.

KEY WORDS: André Malraux, orientalisme, philosophie of art.

Pirmasis pasaulinis karas sužlugdė daugelio kritiškai mąstančių Vakarų intelektualų, menininkų ir rašytojų šimtmečiais viešpatavusį tikėjimą vakarietišku visuomenių raidos kelių pažangumu, jų skleidžiamų idealų bei idėjų universalumu. Grįžęs iš Azijos Malraux su giliu liūdesiu konstatuoja: „Beviltiškai siekiama išsaugoti prarastos europietiškos kultūros iliuzijas ir akivaizdžią negalią; gyvuoja pragaištingas idealizmas.“¹ Ši mintis persmelkia visus ankstyvojo laikotarpio kūrinius: *La Tentation de l'Occident (Vakarų pagunda, 1926)* – subtilų Rytų ir Vakarų kultūrinį dialogą; *Conquérants (Kovotojai, 1928)* – pirmąjį trilogijos, skirtos žmogaus būčiai, romaną, kuriame aprašomos nūdienos Kinijos revoliucinės kovos; *La voie royale (Karališkasis kelias, 1930)* – nuotykių romaną, paremtą rašytojo biografijos faktais. Gonkūrų premija apdovanotas *La Condition humaine (Žmogaus būtis, 1933)*, kurio personažų paveiksluose atpažįstami istorijos bei politikos veikėjų portretai, o siužete – detali 1927-ųjų Šanchajaus darbininkų ginkluoto sukilimo kronika, žymi naują Malraux kūrybinės brandos laikotarpį. Atsižvelgiant į romanų pobūdį, analizei pasirinkti du kūriniai, kurie nėra Lietuvoje plačiau nagrinėti: *Vakarų pagunda* ir *Karališkasis kelias*.

Daugiabriaunė Malraux asmenybė ir gyvenimas tapo mitu, kuriame „susipina tikrovė, skaitytojų vaizduotės ir autorius sukurtas stojiškos asmenybės tipas“.² Vargu ar jį pavadintume kabinetiniu mokslininku, akademinu žmogumi: jis tikras *l'homme d'action (veiklos žmogus)* – aistringas keliautojas, įvairių civilizacijų meno žinovas, politikas,

daug prisidėjęs prie pasaulinės kultūros paveldo išsaugojimo ir UNESCO organizacijos veiklos. Kelionėse įgyta kultūros globalumo patirtis persmelkia visą Malraux kūrybą.

Malraux gimė 1901 m. lapkričio 3 d. Paryžiuje. Po tėvų skyrybų apsigyveno Bondy su motina, močiute ir teta, kurios rūpinosi nuosava bakalėjos parduotuve. 1914 m. rugsėji su klasės draugais lankėsi Marno mūšio lauke, tačiau buvo pernelyg jaunas, kad eitų kovoti, karą išgyveno savo tėvo – leitenanto – patirtimi. Įstojęs į Turgot licėjų, susižavėjo Tolstojaus ir Dostojevskio kūryba, tačiau 1918 m. nepriimtas į Condorcet licėjų, Malraux atsisako tęsti mokslus ir lieka be diplomo. Aistringas pomėgis skaityti jam atvėrė Barrès, Baudelaire'o, Corneille'io, Dostojevskio, Flaubert'o, Hugo, Loti, Michelet, Nietzsches, Tolstojaus ir kitų rašytojų bei filosofų kūrybą – Malraux tapo tikru bibliofilu. Perskaityti grožiniai ir filosofijos tekstai paliko gilių pėdsaką jaunuolio sąmonėje.

Devyniolikmetis Malraux pateko į Paryžiaus menininkų ir literatų aplinką, skelbė pirmuosius kūrinius – literatūros teorijos esė, meno ir literatūros kritiką ir prozą. To laikotarpio jo kūriniai priskiriami farfelu žanrui (Malraux atgaivino šį terminą): poetinė proza, veikiami voikiškojo ekspresionizmo, Apollinaire'o ir M. Jacobo poezijos. Profesinių žinių apie meną Malraux sėmėsi Guimet muziejaus ir Luvro mokyklos archeologijos ir orientalistikos kursuose, sanskrito ir kinų kalbų žinias gilino Rytų kalbų institute (*École des langues orientales vivantes*).

1921 m. Malraux vedė Clarą Goldschmidt. Ši sąjunga turėjo įtakos dvasi-

niam ir profesiniam Malraux brendimui, o Claros tėvų palikimas sutuoktiniams leido nevaržomai keliauti. Kilusi iš Vokietijos, ji buvo gyvo ir aštraus proto, suvokė modernybės svarbą ir padėjo Malraux atrasti naujas meno kryptis, srūvančias iš priešingo Reino kranto. Iš pirmųjų Malraux tekstų matyti, kad jis buvo susipažinęs su tuo metu į prancūzų kalbą neišverstais veikalais. Žinome, kad Clara vertė O. Spenglerio *Vakarų saulėlydžio* (veikalas prancūzų kalba pasirodė tik 1948 m.) fragmentus ir F. Nietzsches tekstus, spausdinamus *Journal de voyage d'un philosophe (Filosofų kelionės žurnale)*. Šiame žurnale nuo 1922 m. buvo spausdinama H. Hesses romano *Siddharta* (1922) fragmentų, L. V. Frobeniuso darbų apie Afriką ir C. Einsteino esė, pažadinusių susidomėjimą Afrikos skulptūra.

André ir Clara pirmiausia keliavo po Austriją, Čekiją, Italiją, Vokietiją, kurioje atrado ekspresionizmo tapybą, vėliau vyko į Tunisą, Siciliją. 1923-aisiais André ir Clara leidosi į nuotykių kupiną kelionę po prancūzų Indokiniją. Be oficialios Kolonijų ministerijos misijos – vykdyti archeologinius tyrinėjimus Kambodžoje, Malraux turėjo ir slaptą tikslą – parsivež-

ti ir kolekcininkams parduoti meno objektų bei gražinti verteivų išeivotą Claros paveldėtą turtą. Ši avantiūra nepavyko ir 1924-ųjų liepą Malraux ir jo draugas buvo nuteisti, o Clara išvyko į Paryžių telkti intelektualus (M. Arland'ą, L. Aragoną, A. Bretoną, F. Mauriacą, A. Gide'ą ir M. Jacobą) vyrui gelbėti. Jų pastangomis ir padavus apeliaciją Malraux baismė buvo atidėta metams, į Prancūziją jis grįžo 1924-ųjų lapkritį. Sužavėtas kolonijinio gyvenimo Malraux lankėsi Indokinijoje ir vėliau, įsteigė antikolonijinių idėjų žurnalą *L'Indochine enchaînée (Užvaldyta Indokinija)*, lankėsi Mongolijoje, Indijoje, Kinijoje. 1929–1931 m. sutuoktiniai daugybę kartų keliavo po Rytų šalis (1929 m. – Persiją, Konstantinopolį, Baku, Iraką, Siriją, Beirutą, 1931 m. – Afganistaną, Indiją, Iraną, Birmą, Singapūrą, Honkongą, Kiniją, Japoniją). Po šių kelionių Malraux surengė daugybę parodų: gotikos ir budizmo meno, indo-helenistinio meno ir Centrinės Azijos nomadų meno. 1934 m. vyks ta į legendinę Sabos karalienės sostinę. Minėtos kelionės iš esmės pakeitė Malraux mąstyseną ir pasaulėžiūrą bei paruošė dirvą *Įsivaizduojamo meno muziejiaus* koncepcijos atsiradimui.

ORIENTALIZMAI IR VAKARŲ PAGUNDA

Nenuostabu, kad pirmuosius Malraux literatūros kūrinius inspiravo pažintis su Rytų civilizacijomis ir kelionėse įgyta patirtis, kurią rašytojas ir keliautojas perkėlė ir į daugelį vėlesnių savo romanų. Pirmiausia dera paminėti epistolinio žanro romaną *Vakarų pagunda (La Tentation de l'Occident, 1926)*, kuriame

skaitytojui pateikiama dvidešimt penkerių metų prancūzo A. D., keliaujančio po Kiniją, ir dvidešimt trejų metų kino Lingo-W.-Y., lankančio Europą bei siekiančio perprasti vakarietišką ir europietišką kultūrą, istorijos. Romane subtiliai atskleidžiami Vakarų kultūros ypatumai smalsaus rytiečio akimis ir kinų kultūros

savitumas vakarietiškoje kultūroje išaugusio žmogaus požiūriu. Laiškuose, rašytuose 1921–1925 m., jaunuoliai daug diskutuoja meno, filosofijos, gyvenimo būdo, žmonių santykių temomis.

Daugeliu atžvilgių romanas galėtų būti vadinamas filosofijos veikalu, tačiau dar 1951 m. pats autorius jį priskyrė literatūrinei kūrybai. Knygos sumanymą galime sieti su augančiu Vakarų Europos intelektualų domėjimusi Rytų kultūromis, pesimistinėmis O. Spenglerio „Vakarų saulėlydžio“, P. Valéry „civilizacijos mirtingumo“ ar F. Nietzsches „Dievo mirties“ idėjomis, kurios brėžė intelektinių Malraux ieškojimų kryptis. Jaunasis rašytojas ypatingai domėjosi ir žavėjosi Nietzsches filosofija bei mąstymo būdu, jį traukė iracionalizmo idėjos bei poetinis filosofinis jo veikalų matmuo. Panašiai kaip Nietzsche, vakarietiškam racionalizmo kultui ir rašytinei kultūrai Malraux priešpriešino Rytų kultūrą, Rytų filosofijai ir pasaulėjautai būdingą iracionalizmą bei juslingumą.

Galima teigti, kad šio romano struktūra – skirtingų kultūrų atstovų dialogas – atskleidžia pamatinius, malrietiškios pasaulėžiūros ir meno filosofijos bruožus, tapusius visos Malraux mokslinės bei literatūrinės kūrybos pagrindu: tai nuolatinis skirtingų kultūrinių bei meninių tradicijų lyginimas, archeologijos studijų ir kelionių patirties įtvirtintas dėmesys neeuropinių civilizacijų menui, pagarba įvairių laikotarpių meno paminklams, paženklintiems irimo pėdsakų. Susidūrimas su įvairių civilizacijų meninės ir estetinės kultūros fragmentais ugdė Malraux fantaziją ir intuciją, be kurių neįmanomas meno istori-

ko ir filosofo darbas. Kartu romane visiškai nuvainikuojamas primityvus eurocentrizmas, prieš kurį Malraux kovojo visą tolesnį gyvenimą.

Romano pradžioje kiekvienas personažų glaustai nusako išpūdžius, kuriuos patyrė patekę į aplinką, matytą tik fotografijose ar apie kurią buvo tik skaitęs; kalbama apie peizažą, architektūros skirtumus. Po to pateikiami penki kino laišakai, kupini nuostabos ir kritiškumo europietiškos kultūros atžvilgiu. „Ką galėčiau pasakyti apie jūsų rasės žmones? Aš juos studijuju ir bandau išvengti knygose suformuoto požiūrio. Žinau, kad mūsų vertėjai pasirinkdami ir siekdami supažindinti su Europos papročiais bei jos literatūra, Balzacu, Flaubert'u, prancūzų natūralistais, pirmaisiais Goethes romanais, Tolstojumi, Dostojevskiu, analizuodami Baudelaire'o talentą, atskleidė išskirtinių krikščionių išmintį bei rūpestingumą ir rėkiančių bei raudančių iš skausmo beprotybę, pradedant Emma Bovary, baigiant broliais Karamazovais.“³

Griaudamas viešpataujančius eurocentrizmo mitus, Malraux Lingo lūpomis nuvainikuoja tariamus europietiškosios dvasinės kultūros, socialinės sanklodos, gyvensenos bei socialinių santykių pranašumus, teigdamas, jog „Europoje regiu tik dėmesingai tvarkingą barbarystę, kur civilizacijos ir tvarkos idėjos kaskart painiojamos“⁴; atskleidžia esminius pasaulėjautos skirtumus: „jūsiškė (dvasia, aut. pastaba) yra sukurta taip, kad gyvenime suvokiate tik fragmentus. Nuolatos veržiatės į tikslą, link kurio esate nukreipti. Norite nugalėti, tačiau, ką atrandate savo menkose pergalėse?

Mes, kinai, norime suprasti gyvenimo pilnatvę. Ne tik galėdami ją pažinti, tačiau žinome, kad ji peržengia ir turi peržengti kiekvieną veiksmą.“⁵

Penktajame laiške, pasakodamas įspūdžius iš kelionės Antikos civilizacijos pėdasakais – į Atėnus ir Romą, Lingas atveria europiečiui akis, pastebėdamas Rytų meninės kultūros pėdsakus, kuriuos integravo vakarietiškoji civilizacija ir atskleidžia nepagrįstas Vakarų antikos meno pretenzijas į ypatingą vietą meno istorijoje: „prisimenu kuklų muziejų tarp pasaulyje regėtų formų ir prieš akis iškyla jauno vyro galva atmerktomis akimis, kuri tapusi man graikų dvasios alegorija su giliomis insinacijomis: išmatuoti visus dalykus žmogaus gyvenimo trukmėje ir intensyvume. Ar ne po šio nežinomo žmogaus veidu išrašėte Edipo vardą? Jo istorija – tai kova visomis išgalėmis su sfinksu. Monstras: drakonas, sfinksas, sparnuotasis jautis yra vienas iš Rytų atspindžių; tačiau jis kilęs iš dvasios, kurią Graikija bandė sumenkinti, jis naujai pasirodo įvairiais amžiais kaskart žmonėms iš gyvenimo prašant daugiau nei gali suteikti racionalus mąstymas. Miręs Tėbuose, jis atgimsta Egipte Sogdiane ir prie Indijos sienų, kur jis nugali savo ruožtu sielvartingą Edipą: Aleksandras...“⁶

Romane regima Nietzsches filosofijoje išsiskleidusi Vakarų civilizacijos kritika, kurioje Vakarų kultūros, meno kūrybinių dvasios polėkių nykimo ištakos siejamos su posokratine filosofija, kurios analitiškumas sunaikino pirmąsias mąstymo bei būties vientisumą ir išsigimstančioje krikščionių religijoje. Krikščionių pasaulėžiūros stiprėjimą jis laikė

žmogaus „valios galiai“ kritika, o trečiojo – Dievo – įsiterpimą į natūralius žmogaus ir gamtos santykius aiškino kaip žmogaus mėginimą išvengti atsakomybės už savo veiksmus ir pasaulį.

Lingo laiškuose neslepia antipatią Europai ir laidomos aštrios kritikos strėlės krikščioniškosios pasaulėžiūros atžvilgiu, inspiruotos nyčiskosios filosofijos: „Graikas tiki, kad žmogus yra atskirtas nuo pasaulio, krikščionis tiki žmogaus ir Dievo santykiu, o mes tikime žmogaus ir pasaulio ryšiu. Ir viskas klostosi santykiyje su juo. Tačiau mes suvokiame pasaulio pilnatvę, esame jautrūs jame veikiančioms jėgoms bei žmonių judėjimui; žmogaus dvasios idėja dominavo mūsų žmogaus dvasioje. Gyvenimo tėkmė, kuri mūsų mąstyme ir jausenoje svarbi sudedamosiomis dalimis – jaunystė, brandus amžius, senatvė – jiems tapo pamatine sudedamąja pasaulio dalimi.“⁷ „Girdėjau du krikščionių balsus“, – tęsia Lingas – „vienas giedojo giesmę Dievui; kitas slapta su juo kalbėjosi. Pastarasis nesistengė suteikti sąmoningam žmogui savo galių – galios palaimai – kurios stiprėja jį atskirdamos nuo pasaulio; gyvenimo abejonėms, nusivylimams, vadinėms kovoms ji suteikia išskirtinę svarbą ir intensyvumą: ji susieja su Dievu. Neatsakingas rytietis stengiasi pakilti aukščiau konflikto, kuriame nedalyvauja. Krikščionis negali nuo jo atsiskirti, nes yra susaistytas su Dievu, o pasaulis tėra tuščia jų konflikto dekoracija.“⁸

Jaunuoliams aptariant Rytų ir Vakarų meninei kultūrai būdingus vaizdavimo ypatumus, atsiskleidžia pamatinė Malraux meno filosofijos nuostata, kuri menui suteikia išskirtinį vaidmenį žmo-

nijos gyvavimo istorijoje ir kultūroje. „Menas yra rafinučiausia dingstis: subtiliausia pagunda, kuri, žinome, skirta geriausiems. Nesama vaizduotės pasaulio, kurio nesistengtų šiandien užkariauti nerimastingi menininkai... Taip, žvelgiančiam į formas, kurios pasklido Europoje per paskutiniuosius dešimtį metų ir nenorinčiam pasistengti jų suprasti, susidaro kvailystės – sąmoningos ir patenkintos kvailystės – išpūdis. Šie kūriniai ir jų sukeliamas malonumas gali būti suvokiami kaip užsienio kalba <...> ...Naujai atradome ir įsitikinome antikos kūriniuose ir Toskanos stebukuose, vėliau Luvre, kuriame Napoleonas sukupė paveikslų... Tačiau tai daugiau ne Europa, ne praeitis, užtvindžiu-

si Europą šio amžiaus pradžioje, tai – pasaulis, užplūdes Europą, pasaulis su savo dabartimi ir praeitimi, jo gyvuojančių ar mirusių formų ir apmąstymų sukauptos dovanos... Šis didingas jaudinantis reginys, kuris prasideda, mano mielas Drauge, tai Vakarų pagunda. Ši formų pergalė prieš dvasią reiškia gilesnius dalykus nei malonumo galia ir kiek paprasta juslumo egzaltacija... Iš tiesų kultūra miršta nuo savo pačios silpnumo. Susidūrusi su idėjomis, kurių ji negali įgyti (išsivinti), ji ginasi ir ieško savo destrukcijoje atgimimo ar sunaikinimo galimybės. Europoje matome gimstantį liūdną meninių patirčių žaidimą.“⁹ Šie apmąstymai vėliau išsiplėtojo į *įsi-vaizduojamo meno muziejaus* idėją.

KARALIŠKASIS KELIAS: NUO ANKKORO IKI DIEVŲ METAMORFOZĖS

Antroji aptariama Malraux knyga – nuotykių romanas *La Voie royale* (*Karališkasis kelias*, 1930), kurį parašyti autorių įkvėpė Kambodžoje patirti įvykiai. Karališkasis kelias – tai kelias, jungiantis Angkorą ir Menamo baseino ežerus. Studijuodamas *École des langues orientales vivantes* Malraux domėjosi naujausiais archeologiniais tyrinėjimais, vykdomais Prancūzijos kolonijose. 1900 m. Hanojuje buvo įsteigtas *École Française d'Extrême Orient* (*Tolimujų Rytų prancūzų institutas*), kurio mokslininkai vykdė archeologinius ir modernių Azijos visuomenių tyrinėjimus. Nuo pat įkūrimo čia dirbo A. Bartahas, M. Colani, L. Finot, L. Fombertaux, E. Lunet de Lajoquière'as, G. Maspero, H. Parmentier. 1907 m. buvo pradėta tyrinėjimo ir konservavimo darbų programa Angkoro vietovėje, darbams vadova-

vo H. Parmentier: nuo 1911 m. tyrinėjamos Samboro (Kompong Thom) šventyklos (atrindamas iki-angkorinis menas), Banteai Chmar šventyklos bareljefai, Vat Phu, Vat Nokor šventyklos, senoji khmerų architektūra, bendradarbiaujant su L. Finot ir V. Golubev – Bayon bareljefai, nuo 1926 m. – Angkoro perlas – Banteai Srei šventykla, aprašoma Malraux romane.

1923 m. Malraux instituto leidžiamame biuletenyje perskaito H. Parmentier straipsnį, iš kurio jis sužino apie Karališkajame kelyje esančias netyrinėtas šventyklas ir vertingas skulptūras jų sanktuarijuose. Straipsnyje rašoma apie Banteai-Srei šventyklą¹⁰, esančią į šiaurės rytus nuo Angkor-Thomo – senosios IX–XV a. Khmerų karalių sostinės. Malraux gimta mintis atrasti Banteai-Srei, pasisavinti

Scenos iš Ramajanos: Vali ir Sugriva kova, X a.

keletą skulptūrų ir pelningai parduoti. Kartu Malraux pasiūlo vykti ir Clarai. Įtikinęs Guimet muziejaus vadovybę skirti oficialią Kolonijų ministerijos misiją, pasirašytą ministro A. Sarraut, ir gavęs rekomendacinius laiškus, jis užsitikrina *École Française d'Extrême-Orient* specialistų paramą. 1923-ųjų spalio 13 d. laivas išplaukia iš Marselio, prie sutuoktinių prisijungia ir bičiulis L. Chevassonas. Pirmasis kontaktas su egzotika įvyksta Džibutyje, vėliau Singapūre, Saigone ir galiausiai Hanojuje. Atvykęs į Hanojų, Malraux priimamas instituto direktoriaus L. Aourousseau, kuris nustebintas jaunuolio žinių ir argumentų, suteikia paramą ir išduoda leidimus ekspedicijai.

Banteai-Srei apylinkėse niekas nežino apie šventyklą ir Clara ima abejoti vyro pasakojimu, tačiau ieškota vieta galiausiai randama. Malraux supranta, kad laiko nedaug – bet kada gali pasirodyti Parmentier, tačiau vietiniai gy-

ventojai baiminasi piktųjų dvasių ir jiems belieka patiems išpjauti neįkainojamos vertės bareljefus (pagal įstatymą, archeologinius radinius reikia palikti *in situ*). Atvykę į Siem Reapą jie įlipa į laivą, gabenantį krovinius, ir gruodžio 24 d. atvyksta į Phnom Penhį, tačiau ten jau laukia policija. Atidarydamas dėžes Malraux tvirtina, kad išvykstant jos buvo tuščios, tačiau policija nieko nenori girdėti. Bendražygiai sulaikomi ir pateikiamas kaltinimas dėl monumentų sugadinimo ir bareljefų iš Banteai-Srei vagystės. Tribunolas pasigailėjo Chevassono, o Malraux pasirodė kaip ekspedicijos smegenys, menininkas-fantazuotojas, nuotykių ieškotojas, apsiskaitęs žmogus, kuris iššvaistė žmonos turtą. Advokatai poelgį siekė pateisinti jaunatvišku neatšakingumu, o pats Malraux protestavo prieš visus kaltinimus ir rodė puikias khmerų meno žinias. Nuosprendis – 3 metai nelaisvės, o Chevassonui – 18 mė-

Įėjimas į Banteai-Srei, X a.

nesių, tačiau patenkinus apeliaciją bausmės laikas buvo sutrumpintas. Laikas parodė, kad paikas lobių ieškotojų nuotykis pasitarnavo Angkoro šventyklos išaugojimui.

Romane susipina autobiografinis pasakojimas ir rašytojo vaizduotėje gimę įvykiai. Nemažai pagrindinio veikėjo jaunojo archeologo bretono Claude'o Vanneć'o gyvenimo faktų sutampa su paties Malraux biografija: 3-ojo dešimtmečio pradžioje siekdamas praturtėti, jis Marselyje sėda į laivą ir išplaukia į Indokiniją, vildamasis rasti ir perparduoti neįkainojamus bareljefus, puošiančius džunglėmis apaugusio khmerų karaliko antikinio kelio šventyklas. Laive Claude'as sutinka vokiečių kilmės daną Perkeną, kuris po padoraus konsulo kauke slepia avantiūrizmo dvasią ir neslepia paniekos išgalėjusioms vertybėms. Kartu jie nusprendžia vykti į ekspediciją ir nepaklusti įstatymams.

Malrietiškasis avantiūristas – tai žmogus, veikiantis ir rizikuojantis ne siekdamas turtų ir galios, tačiau norėdamas pateisinti savo buvimą žemėje. Jis nepaklūsta įstatymams, visuomenės normoms ir konvencijoms bei tvarkai, labiau išiklauso į savo prigimtį nei racionalaus proto diktuojamus sprendimus, jis apdovanotas erotiškumu, kuris siejamas su valia galiai. Erotiškumo, pabrėžia herojus, nedera painioti su meile: „erotiškas – tai maniakiškas poreikis, poreikis pasiekti jautriausią nervą <...> kuris transformuoja prisiminimus... vaizduotę – patį nepaprasčiausią dalyką!“¹¹ Nesunku pastebėti avantiūristo ir Nietzsche's genijaus sampratos panašumus: jie pasižymi kūrybinio gyvenimo polėkiu, nerūpestingumu ir amoralumu. Šiuo požiūriu Malraux gali būti laikomas vienu pirmųjų egzistencializmo filosofijos skelbėjų XX a. Vakarų literatūroje.

Šiame romane iškyla pamatinė Malraux filosofinė kategorija „žmogaus būtis“, kuri nusakoma įvairiomis sąvokomis – „lemtis“, „dalia“, „mirtis“. Romano pagrindinis motyvas – mirtis. „Atsidavimas bevaikio ir bedievio žmogaus tvarkai yra giliausias atsidavimas mirčiai; vadinasi, ginklų paieška ten, kur jų kiti neieško: tai drąsa. Ką daryti iš idėjų lavono, kurios vyrauja žmonių, tikinčių savo egzistencijos naudingumu, elgesyje, ką veikti su žodžiais tų, kurie nori gyventi pagal šių lavonų modelį? Baigties, duotos gyvenimui, nebuvimas tapo veiksmo sąlyga <...> Būti nušautam, išnykti – jam menkai rūpėjo <...> tačiau gyvenant suvokti savo egzistencijos tuštybę tarsi vėžį, gyventi su šiuo abejingu požiūriu į mirtį rankoje...“.¹² Kitaip nei rašytojo biografijoje, romano veiksmas baigiasi tragiškai. Paskutiniuosiuose knygos skyriuose, kuriuose aprašomas lėtas ir kankinantis Perkeno kelias į mirtį, iškyla žmogaus būties tragizmas.

Nietzschės filosofijoje Malraux atranda veiksmo filosofiją. Kad individas panaudotų savo jėgas kovoje, kuri XX a. pasaulyje yra beveik neabejotinai politinė. Žinoma, šiame romane mažai revoliucinių ar politinių įvykių, tačiau Perkeno sprendimas primesti savo galią šiaurės Kambodžos gentims – antžmogio, valdančio žmones, nemažiau politinis. Veiksmo filosofija tapo ne tik Malraux veikalų, bet ir viso gyvenimo pamatu.

Šiame romane, kaip ir anksčiau aptartame, yra epizodas – Claude'o susitikimas su instituto direktoriumi Ramėges – kai išsakomas požiūris į meną ir menininkus, vėliau išaugęs į *įsivaizduojamo muziejaus* koncepciją. „Svarbiausia meni-

ninkui suteikta vertė slepia vieną iš meno kūrinio gyvavimo polių: civilizacijos būvį, kuris jį vertina. Sakyčiau, mene laikas neegzistuoja. Mane domina <...> šių kūrinių dekompozicija, transformacijos, jų giluminis gyvenimas, sudarytas iš žmonių mirties. Visi meno kūriniai siekia tapti mitu <...> Muziejai – tai vietos, kuriuose praeities kūriniai, tapę mitais, miega – gyvena istorinį gyvenimą – laukdami, kad menininkai jiems gražintų tikrąją egzistenciją. Jie tiesiogiai paliečia, nes menininkas turi prisikėlimo galią... Iš esmės viena civilizacija yra nesuprantama kitai, tačiau objektai išlieka ir jie atsiveria tuomet, kai mūsų ir jų mitai susitinka.“¹³ *Le musée imaginaire (Įsivaizduojamas muziejus, 1946)* buvo pirmasis Malraux meno filosofijos veikalas, kuris daugeliu atžvilgių pranoko laiką – parašytas ne eurocentriniais prietarais besivadovujančio Vakarų meno istoriko, o įvairių pasaulio kultūrų žinovo.

Antropologinė *įsivaizduojamo muziejaus* ir meno istorijos samprata atskleidžia žmogaus esmę įvairiose civilizacijose ir peržengia linijinę vienakryptę istorijos filosofiją. Romane išryškėja religinis herojaus santykis su menu, kuris rodo, kokią nepaprastą vietą menas užėmė Malraux gyvenime. Menas jungia žmones ir civilizacijas, išlaisvintas nuo istorijos ir žmogiškojo laiko – jis yra be-laikiškas. Meno kūrinys kaip ir civilizacija – mirtingas, vadinasi, kūrinį reikia naujai prakalbinti. Ir vėlesniuose darbuose Malraux pabrėžia, kad kūrinys – ne tik objektas, o susitikimas su laiku. Jam atgimti reikia žmogaus pastangų, nes „kultūros objektai yra prisikėlimų visuma“.¹⁴ Kūriniai šiandienos žmoniją

pasiekia metamorfozės – esminio dėsnio, prikeliančio senųjų civilizacijų objektą naujam gyvenimui – dėka. Vadinasi, objektas turi atsiplėšti nuo savo ištakų, kad ateitų ir užimtų vietą *įsivaizduojamame muziejuje*. Meno objekto metamorfozės galią lydi nemirtingumo galia, – vėliau pabrėžė Malraux.¹⁵

Muziejus tampa modernaus meno sampratos pamatu, erdve, kurioje meno objektas yra tik meno objektas, praradęs pirmines funkcijas ir socialines ištakas. *Įsivaizduojamą muziejų* galima vadinti sąmonės ir atminties reiškiniu, tačiau Malraux suvokė vaizdinės – optinės atminties netvarumą. Pritardamas W. Benjaminui, jis pabrėžė išaugusią reprodukcavimo svarbą meno sklaidai: „nuo šio šimtmečio meno istorija yra istorija to, kas fotografuojama“.¹⁶ Muziejus išplėšia kūrinius iš originalaus konteksto ir reprodukcijomis atveria meną platesnei publikai. Šioje tarpkultūrinėje tikrovėje kartu egzistuoja egiptiečių ir šumerų, Šartro ir Michelangelo skulptūros, Piero della Francescos ir Lascaux freskos, Rembrandto ir Van Gogho drobės, Ajanta ir Saint-Savino freskos, Versalio ir Uždrausto miesto, Tadž Mahalo ir didžiosios Kordobos mečetės.

Plėsdamasis meno pasaulis apima visą pasaulį ir vaizduotėje susikurtas meno muziejus tampa tikrove. XX a. esminiai sampratos pokyčiai sudarė prielaidas ir galimybes bet kuriam objektui tapti meno kūriniu. Menui praradus geografinę lokalizaciją, objektai transportuojami, importuojami ir eksportuojami, atsižvelgiant į kolekcininkų ir muziejų poreikius, etnografinį ir antropologinį pažinimą, plėsdami ir keisdami geogra-

finę meno viziją, griaudami klasikinės estetikos kategorijas. Vadinasi, *įsivaizduojamas muziejus* reiškia naują santykį su meno kūriniu, išlaisvinantį kūrinius nuo pirminės funkcijos. Šią transformaciją Malraux vadina metamorfoze: nukryžiuotasis nebėra nukryžiuotasis, afrikiečių šokio kaukė muziejuje praranda ankstesniąją funkciją.

Malraux *įsivaizduojamo meno muziejaus* samprata atskleidė kultūrinio globalumo esmę: pirmosios žmonijos istorijoje kultūrinės globalizacijos, suvedusios į akistatą skirtingų civilizacijų meno formas. Iki XX a. pradžios meno ir pasaulio suvokimas kiekviename kultūroje ar civilizacijoje priklausė nuo savito istorinio palikimo. Konkrečioje civilizacijoje sukurtas menas, susijęs su religija, turėjo tiesos vertę – jis buvo kalba, leidžianti dievams bendrauti su žmonėmis. Visos praeities ir dabarties civilizacijos kūrė meną ar formas, vadinamas menu, tačiau iki XX a. menas nebuvo suvokiamas kaip savarankiška formų kūryba greta kitų kultūros produkcijos apraiškų. Stabai, rašė Malraux, tampa meno kūrinių keisdami referencijas ir patekdami į meno pasaulį, kurio iki šios nežinojo nė viena civilizacija. Vakarų civilizacijoje menas neteko religinės funkcijos iš dalies praradus tikėjimą dievais. Menui tapus naująja religija, meno kūrinių amžinumas pakeitė mirusius dievus. Ar ne dėl netikėjimo dievais, klausia Malraux, galima į religijos ir kulto objektus žvelgti estetiniu ir estetizuojančiu žvilgsniu?¹⁷ Vadinasi, menas moderniam amžiuje susigrąžino sakralinę prasmę ir tapo vertybe, suteikiančia žmogaus būčiai prasmę.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ankstyvosios Malraux literatūrinės kūrybos nagrinėjimas atskleidė komparatyvistinės meno filosofijos atsiradimo prielaidas ir pagrindinių vėlesniuose tekstuose išsiskleidusių idėjų ištakas, kurie pagrįsti egzistencialistine filosofija ir civilizacinės komparatyvistikos principais. Malraux meno koncepcija tapo ne tik au-

toritetu meno istorikams ir filosofams, bet ir visos jo kultūros politikos pamatu. Malraux idėjų įtaka iki šiol juntama šiuolaikinėje humanistikoje: teoriniai ir metodologiniai aspektai rado atgarsį įtakingiausiose dabartinėse meno sociologijos ir antropologijos teorijose. Todėl *įsivaizduojamo muziejaus* sampratą pagrįstai galima laikyti meno pasaulio teorijų pirmtake.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ André Malraux. *La Tentation de l'Occident*. – Paris: Grasset, 1926, p. 53.
- ² Galina Baužytė-Čepinskienė. Pasaulinės literatūros lobynas // *Literatūra ir menas*, 2004-04-09, Nr. 2996, p. 3.
- ³ André Malraux. *La Tentation de l'Occident*. – Paris: Grasset, 1926, p. 24.
- ⁴ Ten pat, p. 23.
- ⁵ Ten pat, p. 31–32.
- ⁶ Ten pat, p. 49.
- ⁷ Ten pat, p. 49–50.
- ⁸ Ten pat, p. 52.
- ⁹ Ten pat, p. 100–103.
- ¹⁰ Banteai-Srei – „moterų tvirtovė“ yra brahmanų šventykla. Jos dekoro siužetas inspiruotas epinės poemos *Ramayana*. Bareljefuose vaizduojamos šokėjos yra saugojančios deivės – *devatos*.
- ¹¹ André Malraux. *La Voie royale*. – Paris: Grasset, 1992, p. 8.
- ¹² Ten pat, p. 37.
- ¹³ Ten pat, p. 42.
- ¹⁴ Malraux A. *Le Miroir des Limbes, 1, Antimémoires*, 1972, p. 278.
- ¹⁵ André Malraux. *Le Musée imaginaire*. – Paris: Gallimard, 1965, p. 184.
- ¹⁶ Ten pat, p. 123.
- ¹⁷ André Malraux. *La métamorphose des dieux*. vol. I: *Le Surnaturel*. – Paris: Gallimard, 1957, p. 21.